
Hidegháború és politikai propagandaharc – a második világháború utáni nemzeti bizottságok története

Ez a vaskos kötet, amely tulajdonképpen különböző szerzők tanulmánygyűjteménye, az amerikai hidegháborús pszichológiai fegyverviselés egy bizonyos aspektusával foglalkozik. Nevezetesen a Szabad Európa Bizottsággal (SZEB = Free Europe Committee), amely egy elég nagyméretű szervezet volt, és amelyben leginkább főleg Közép- és Kelet-Európából származó politikai menekültek tömörültek. Ezek az emberek úgy hitték, hogy saját nemzetüket talán fel lehet szabadítani a szovjeturalom alól, s ehhez nemzeti bizottságuk tevékenyen hozzájárulhat.

A második világháború nyomán elharapódzó hidegháborúban érthető, hogy az amerikai vezetés új módszereket keresett a szovjet ellenféllel vívott harcban. Mivel a két katonai szuperhatalom közötti háború nem lehetett egyik fél számára sem elfogadható a felbecsülhetetlen veszteségek miatt, így inkább a politikai, gazdasági és kulturális területekre összpontosítottak az egymással való versengésben. A titkos pszichológiai hadviselés ezek közül leginkább az elsőbe tartozott, és fő célja az volt, hogy a fegyveres konfliktust leszámítva bármilyen lehető módon aláássa a Szovjetuniót és bábállamait. A kötet tizenegy tanulmánya különböző szempontból közelíti meg az előbb említett amerikai célokat. A közös bennük az, hogy mindegyikük a Szabad Európa Bizottságról és annak regionális szervezeteiről ír, úgy mint Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia vagy a balti államok. Néhány írás átfogóbb kísérletekkel foglalkozik, melyek egyfajta „győzelmet” vizionáltak a Szabad Európa Egyetem (Free Europe University) segítségével, ugyanis ez az intézmény volt egy ideig a fő gyűjtőhelye azon emigránsoknak, akikben az amerikaiak a jövőt látták. A tanulmányok együtt remek gyűjteményt adják egy fontos és a tárgyalt időszak sajnos meglehetősen elhanyagolt történetének. Ez elsősorban a kötet szerkesztőjének, *Katalin Kádár Lynn*-nek köszönhető, aki két tanulmányt is jegyez. Ennek a könyvismertetőnek nem lehet célja mindegyik írás külön-külön bemutatása és elemzése, sokkal inkább az összbenyomás és egy-egy érdekesség felvillantására vállalkozik.

Az első ilyen fejezetben Kádár Lynn tekinti át az amerikai pszichológiai hadviselés kezdetét, a titkos eszközöket, amelyek magánadományokból alapított szervezeteken át működtek, és elsősorban a szovjet dominancia alá eső országokból érkező emigránsokra építettek. 1948 nyarára az Egyesült Államok vezetése megértette és elfogadta, hogy a titkos eszközöknek helyet kell kapniuk a Szovjetunió elleni fellépésben, és hogy Amerikának lépnie kell ahhoz, hogy a szovjetek kevésbé tudják ideológiájukat és befolyásukat kiterjeszteni a világban. Mint számos egyéb ötlet, amely a nemzetbiztonság kényeszerubbonyát hordta, ez is *George F. Kennantól* származik, a „feltartóztatás” politikájának híres megalkotójától. Kennant történelemfelfogása és hazája, illetve a Szovjetunió néhány korábbi lépése arra készítette, hogy egy titokban finanszírozott magántársaság megalapítását kezdeményezze, melynek nyílt célja – titkos eszközökkel – bármilyen előnyt kovácsolni a szovjet csatlós államokban, és így aláásni a nemzetközi kommunista rendszert. A leglátványosabb ilyen társaság a Szabad Európa Rádió volt 1951-től.

Lynn írásában jól körvonalazódik az a történet, amely a Szabad Európa Bizottság megalakulását ismerteti.¹ Ez a szervezet „a Külügyminisztérium és a Védelmi Minisztérium vezetése alatt működött, és titokban a CIA-n keresztül finanszírozták a szervezet fennállása alatt, 1949 és 1971 között”. (24) Valószínűleg nem más, mint Allen W. Dulles volt a főszervező, aki kém múltjából megbízható kollégákat gyűjtött maga köré. A Szabad Európa Nemzeti Bizottság, ahogyan a szervezetet 1949 és 1954 között hívták, olyan híres neveket tudott magának, mint Adolph A. Berle, Jr., Dwight D. Eisenhower, Joseph C. Grew, Henry R. Luce vagy Darryl Zanuck, persze Dullesszal az élen. Ezeknek az embereknek közös volt a világnézetük, miszerint a kommunizmus halálos fenyegetés hazájuk számára, ezért azt meg kell állítani. A szervezet fő célja elsősorban a különböző formájú propaganda-hadviselés volt.

Kádár hangsúlyozza, a kemény kommunistaellenes kampány és retorika ellenére, amit a szervezet a késői '40-es évektől egészen 1956-ig folytatott, vagy akár a lengyel felkeléstől és a magyarországi forradalomtól függetlenül, „az Egyesült Államok külpolitikája”, „ezidőtájt pragmatista megközelítésen nyugodott, amely megközelítés elismerte a második világháború utáni európai *status quo*-t, és elfogadta az uralkodó erőegyensúlyt a Szovjetunióval”. (45) A szervezet célja időben és hangvételben is eszerint változott. Így a fő

1 A szervezet 1949 és 1954 között Nemzeti Bizottság egy Szabad Európáért (National Committee for a Free Europe) néven futott, amikor is átkeresztelték Szabad Európa Bizottságra (Free Europe Committee). A jelen könyvismertetésben az egyszerűség kedvéért végig a második megnevezést használom – P. Z.

cél „egy széles pszichológiai hadviselési program, és a rádióállomások és azok propagandájának továbbfejlesztése” volt. (51) Innentől kezdve a szervezet elsődlegesen a nyugatra érkezett menekültek életkörülményeit próbálta javítani, főleg Nyugat-Európában. Emellett rendszeresen csomagokat küldtek a Vasfüggönyön túl maradtaknak, valamint próbáltak információkat szerezni és továbbítani is, amely hazájukat érintette valamilyen szempontból. A szervezet 1971-ben pénzühiány miatt hagyott fel a további működéssel, amely egyben az amerikai külpolitikai gondolkodásban megfigyelhető elmozdulás leképeződése volt. Kádár Lynn úgy összegez, hogy a szervezet pozitív szerepet játszott különösen az emigránsok és menekültek szempontjából, mert számos módon biztosított támogatást úgy, hogy „a száműzöttek nemzeti szellemét, kultúrájukat és nyelvüket érintetlenül hagyta”. (60) Az a megállapítás viszont, hogy a szervezet és annak különböző megnyilvánulásai valóban „segítették a Közel- és Kelet-Európa szovjet megszállása végső felbomlásának felgyorsítását”, kicsit túlzónak tűnik. (60)

Kádár Lynn másik tanulmánya a Magyar Nemzeti Bizottsággal foglalkozik 1947-től, mely „a legsikeresebb volt azok közül a nemzeti bizottságok közül, melyeket a SZEB szponzorált”. (300) Ez volt ugyanis a legelső jól szervezett nemzeti bizottság, amelyet a szovjet csatlós államok száműzött közösségei között szerveztek. Az MNB-t jogosan érte azonban az a kritika, hogy csupán az amerikai külpolitika eszköze és nem az Egyesült Államokban élő magyar közösség valódi képviselője. A belső ellentétek és csatározások állandó jelenségek voltak, amelyek végigkísérték és hátráltatták a Bizottságot, de mint a többi tanulmányból kiderül, ez jellemző volt a többi nemzeti bizottságra is. Érthető módon az MNB legaktívabb időszak az 1956-os forradalom utánra esett. Kádár Lynn nagyívű tanulmányának mintegy kiegészítő alfejezetét, meg lehet említeni *Frank Tibor* cikkét, amely egy személy bemutatására vállalkozik az adott időszakban, és az MNB-hez fűződő viszonyát mutatja be. A Kovács Imrét, aki szociológus és politikus is volt egyben, bemutató rész remek példája egy olyan embernek, akinek komplikált szerepe volt mind a Magyar Nemzeti Bizottságban, mind a Szabad Európa Bizottságban.

Maria Kokoncheva tanulmánya a Bolgár Nemzeti Bizottságot mutatja be, de azon belül is elsősorban annak dinamikus vezetőjét, Georgi Mihov Dimtirovot teszi írás központi figurájává. Konklúzióját talán az összes nemzeti bizottságra érvényesíteni lehet a hidegháborús időszak alatt, mely vélemény elég tragikus képet fest: „Az összes erőfeszítés csak nagyon kevés kézzel fogható eredményt hozott, és sokszor nem ment tovább, mint hogy tudatosította a Nyugatban, hogy voltak még emberek, akikben élt a remény és a vágy, hogy folytassák a harcot a politikai és

személyes szabadságért hazájukban, mely a Vasfüggöny mögé szorult”. (390) Ennek fényében a nemzeti bizottságok vagy a SZEB kudarc történet. Sajnálatos, de jellemző mozzanat volt a különböző emigráns-közösségekben tapasztalható széthúzás, amint erre már utalás is történt. Véleménykülönbség, viták, viszálykodás és féltékenység voltak a jellemző vonások ezekben az években, és ez minden egyes nemzeti bizottságban megmutatkozott. Jó példa erre a csehszlovák menekültek esete *Francis Raska* tanulmányában, amit a Szabad Csehszlovákia Bizottságról írt. A tárgyalt három évtized döntő részében a bizottság tagjai csak igen ritkán mutattak egységet. Talán nem meglepő módon felszínre tört a csehek és szlovákok közti szembenállás, amely természetesen nem segítette a bizottság munkáját. A majdnem állandó finanszírozási problémák mellett a másik szinte elmaradhatatlan tényező a mindegyik menekült-közösségben tapasztalható generációs feszültség volt: a világháború előtt és után érkezők nem találták a közös hangot. Az elsőnek érkező csoport gyakran nem találta a második hullámban jövőket legitimnek, mivel azok néhány évet már szovjet dominancia alatt éltek, és némelyikük még hivatalt is betöltött. Nyilvánvaló, hogy ezek a konfliktusok nem segítették a nemzeti bizottság működését.

Ha az egységesség hiánya tipikus volt a nemzeti bizottságok esetében, a képzeletbeli aranyérmek a lengyel közösség kapná. *Anna Mazurkiewicz* írása nagyon jól mutatja be a hatalmas ellentétet a bizottságon belül, amelyek odáig fajultak, hogy a lengyelek két szervezettel is képviseltették magukat. A lengyel emigránsok ugyanis egyszerűen képtelenek voltak egységes képviselőket küldeni több mint huszonöt éven keresztül. De a román példa sem sokkal jobb. *Marius Petraru* arról ír, hogy a Román Nemzeti Bizottságon belül folytonosan széthúzás és ennek következtében kríziskezelés zajlott. Ez a bizottság egyébként jó példája annak is, hogy pénzhiány esetében milyen fokú agónia lépett fel. Miután a Nixon-kormányzat 1971 végén megvonta az anyagi támogatást a nemzeti bizottságtól, azok legtöbbször nehéz helyzetbe került, és a román bizottság hamarosan gyakorlatilag meg is szűnt létezni.

Egy másik szerző, *Jonathan H. L'Hommedieu* arra az egyedi és kétélű helyzetre hívja fel a figyelmet, amelyet a három balti állam nemzeti bizottságai jelképeztek. Mivel még amerikai és brit passzív jóváhagyással ezeket az országokat a Szovjetunió bekebelezte, kezdetben a SZEB az innen érkező menekülteket kizárta soráiból és tevékenységéből. Természetesen, a belső gáncsoskodás és egységesség hiánya itt is jellemző volt. Csak 1951-ben kezdte a SZEB befogadni a Baltikumból érkező emigránsokat sorai közé, és rá egy évre ez a három nemzeti bizottság is megalakulhatott. Az Egyesült

Államok politikája, miszerint nem ismerték el önálló államnak Lettországot, Litvániát és Észtországot, felvetett egy további problémát is: nevezetesen a rádióközvetítések mikéntjét. A dilemma az volt, hogy a Szabad Európa Rádióban sugározzák-e műsorukat, ahol ők szerették volna, vagy az Amerika Hangja adjon nekik teret, amelyik a hivatalos amerikai propaganda-csatorna volt. Végül kénytelenek voltak ez utóbbival beérni, amely ismét rávilágít a nagypolitika lecsapódására a kis szervezetek életében.

Ezzel a gondolattal foglalkozik *Mazurkiewicz* is, akinek szintén két tanulmánya található meg a kötetben. A késői '50-es éveket tanulmányozza pontosan a hivatalos amerikai külpolitika és ennek a nemzeti bizottságok működésére tett hatásával. Hiába próbálták a bizottságok minden lobby erejüket bevetni (például Nyikita Hruscsov 1959. szeptemberi Egyesült Államokban tett látogatása idején), az Eisenhower-kormányzatnak jól jött némi enyhülés a Szovjetunióval. A közép- és kelet-európai menekültek hangja nem nyomott sokat a latba, így a nemzeti bizottságok magukra maradtak. Ahogy a hivatalos amerikai külpolitika és a menekült nemzeti bizottságok programja közti feszültség egyre nőtt, a külügyminisztérium pragmatikus megoldást választott: mind politikailag, mind pénzügyi értelemben hagyta a SZEB-t elhalni. A politikában mindig az érdek az első.

A kötet utolsó két írása egy-egy esettanulmány arról, mennyire messzemenően próbált a kommunizmus ellen harcolni a SZEB. Az egyik cikk szerzője *Veronika Durin-Hornyik*, aki a strasbourgi Szabad Európai Emigráns Egyetem (Free Europe University in Exile) történetét írja le. Ez volt tulajdonképpen a gyűjtőhelye a Közép- és Kelet-Európából érkező fiatal értelmiségnek, akik különböző, még otthon megkezdett felsőoktatási tanulmányaikat itt fejezheték be. A nyilvánvaló cél demokratikus oktatásuk volt; arra kívánták felkészíteni őket, hogy alkalmasak legyenek visszaverni a szovjet előre nyomulást az intellektuális és kulturális szférákban. A terv egyszerűen az volt, hogy a szovjet iga alól remélhetőleg hamarosan felszabaduló országokban ezek az emberek vezető szerepet tudnak majd betölteni. Vagy ahogyan *Adolf A. Berle*-t idézi a szerző, ezek az emberek szolgáltatják „a nyersanyagot a demokratikus vezetőséghez”. (457) A konkrét oktatási intézmény, a Szabad Európa Kollégium (Collège de l'Europe libre) 1951 novemberében nyitotta meg kapuit Strasbourgban, de ez a lépés némileg elkapkodott volt: a tanárok és diákok kiválasztása nem volt a leghatékonyabb, nem voltak evidens igazodási vonalak, nem beszélve a nyelvi problémákról, melyek mind-mind hozzájárultak a gondokhoz. A változó nemzetközi politikai színtér szintén kihatással volt az egyetemre, s néhány változtatás után, az addig is csak „süllyedő hajó” szerepét betöltő intézmény 1958-ban meg is szűnt. (497)

Egy másik különös aspektus a kötet átfogóbb témájában *Toby Charles Rider* tanulmánya, amelyik a Magyar Nemzeti Sportszövetség (Hungarian National Sports Federation) hidegháborús ténykedéséről számol be. A sport a hidegháború egyik különleges és fontos területe volt, ahol képletesen a nemzeti ideológiák harca jelent meg a győzelmekben és vereségekben. Ahogy George Orwellt idézi Rider, „A komoly sportnak semmi köze a fair play-hez... más szavakkal nem más, mint háború lövések nélkül”. (520) Az MNB sporttagozatát 1949-ben hívták életre (ez volt a Magyar Nemzeti Sportszövetség) azzal a nem titkolt céllal, hogy a sportot a kommunista rendszer ellen használja fel. Prominens sportolók és edzők külföldre szökése és ottani letelepedésük volt a szövetség egyik legmarkánsabb célja, különösen az 1956-os Melbourne-ben rendezett Olimpiai Játékok kapcsán, amely napokkal a leverte magyar forradalom után vette kezdetét. Erőfeszítéseiket siker koronázta, mert ezt az alkalmat megragadva összesen 34 magyar sportoló és edző disszidált. Mivel egészen 1963-ig a szövetséget a SZEB pénzelte, ez a történet annak is jó példája, milyen szerteágazó is volt a Bizottság tevékenységi köre. Ez a záró tanulmány egyben arra is jó, hogy felhívja a figyelmet további kutatások szükségességére, melyek összekapcsolódnak a Szabad Európa Bizottsággal és annak kommunista ellenes harcával a hidegháború alatt.

Az egész kötetet egybevéve megállapítható, hogy a hidegháború történetének egy fontos kiegészítéséről van szó, éppen ezért a szerzői gárda nagy hiányt pótol munkájával. Noha folytonosan a két szuperhatalom által vívott nagy csata perifériáján voltak, a nemzeti bizottságok fontosak voltak saját nemzetbéli társaik számára, akár otthon, akár a nyugati világban tartózkodtak, főleg az Egyesült Államokban. Néhány tanulmány talán túlzottan is a részletekbe megy ahhoz, hogy igazán lekösse a hidegháború iránt érdeklődő átlagoló figyelmét, de ennek ellenére a kötet fontos adalék a kor történelmét feldolgozó irodalmához, s nem feltétlen csak a témát már jól ismerők számára. Talán ennek a könyvnek a hatására is lesznek újabb kutatások a témában, és egy újabb kötet további érdekességeket mutat majd be a nemzeti bizottságok munkájáról és sikereiről, vagy éppen kudarcairól és annak okairól.

The Inauguration of "Organized Political Warfare": Cold War Organizations Sponsored by the National Committee for a Free Europe/Free Europe Committee („A szervezett politikai hadviselés” felavatása – A Szabad Európa/Szabad Európa Bizottság Nemzeti Bizottsága által támogatott hidegháborús szervezetek) Katalin Kádár Lynn, ed., Saint Helena, CA: Helena History Press, LLC, 2013. 604 oldal.

Peterecz Zoltán